

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بانکداری داخلی کاربردی

(تخصیص منابع)

مؤلف

حسین سررشتی

کارشناس ارشد باکمی

ناشر

اداره کل آموزش بانک به ۱۳۹۲

سرشناسه : سر رشته، حسین، ۱۳۴۲-
 عنوان و نام پدید آور : بانکداری داخلی کاربردی (تخصیص منابع) / مؤلف حسین سر رشته.
 مشخصات نشر : تهران: بانک سپه، اداره آموزش، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۴۱۶ ص.: جدول، نمودار؛ ۱۷×۲۴ س م.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۰۴۴۷-۴-۰
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : بانک و بانکداری - ایران
 موضوع : بانک و بانکداری (اسلام)
 شش ماهه افشا : بانک سپه، اداره آموزش
 رده بند کنگره : HG ۳۲۷۰/۲:۴/۱۶ آ ۱۳۹۲
 رده بندی دیرینی : ۳۳۲/۱۰۰
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۸۷۱۲

♦ نام کتاب : بانکداری داخلی کاربردی (تخصیص منابع)
 ♦ مؤلف : حسین سر رشته
 ♦ صفحه آرائی : اعظم قیطلاسی
 ♦ ویراستار : بهزاد مرد آزاد ناو
 ♦ طراح جلد : شهاب موسوی
 ♦ نوبت چاپ : اول ۱۳۹۳
 ♦ ناشر : اداره کل آموزش بانک سپه
 ♦ تیراژ : ۱۰۰۰ نسخه
 ♦ چاپ و صحافی : رسام / چا ووش
 ♦ قیمت : ۱۴۰,۰۰۰ ریال
 ♦ شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۰۴۴۷-۴-۰

آدرس ناشر: تهران- بلوار آفریقا- نرسیده به میدان آرژانتین- بلوار نوروز- ساختمان نگین سپه- طبقه دوم- اداره کل آموزش

amoozesh@ebanksepah.ir

تلفن: ۸۴۴۳۳۱۵۳ - ۸۴۴۳۳۸۰۶

دفتر فروش انتشارات ترمه: تهران- خ انقلاب- خ ۱۲ فروردین- خ وحید نظری، پلاک ۱۲۶

تلفن: ۶۶۴۰۱۷۸۳ - فکس: ۶۶۴۹۶۶۲۸

.....	پیشگفتار
.....	پیشگفتار نویسنده
.....	مقدمه

فصل اول: تخصیص منابع

.....	بخش اول: مفهوم تخصیص منابع
.....	سرمایه
.....	تخصیص منابع اعطای وام (اعتبارات بانکی)
.....	روش های اعطای وام
.....	شناخت ابزارهای اعتباری
.....	الف- بر اساس مدت
.....	ب- بر اساس بخش های اقتصادی
.....	ج- بر اساس وجه اشتراک در کار
.....	د- بر اساس موارد استفاده
.....	ارکان اعتباری بانک
.....	طبقه بندی فعالیت های اقتصادی
.....	خلاصه و نتیجه گیری بخش اول
.....	بخش دوم: کلیات ربا، سود و بهره
.....	۱. واژه شناسی (ترمینولوژی)
.....	۲. تعریف ربا
.....	۳. ماهیت ربا
.....	۴. انواع ربا
.....	۵. مستندات
.....	۶. وجوه تمایز ربا (بهره) و سود
.....	بخش سوم: نظریات مختلف اقتصادی در خصوص بهره
.....	۷. برخورد اقتصاددانان اسلامی با نظریه ربا (بهره)
.....	نقد نظریه واقعی بهره (نظریه کلاسیک ها)
.....	نقد نظریه پولی بهره (نظریه نئوکلاسیک ها و کینزین ها)
.....	پیرش های فصل اول

فصل دوم: روش‌شناسی اعطای تسهیلات

۳۱	 ضوابط و معیارهای اساسی اعطای تسهیلات
۳۱	 ۱- قابلیت اعتماد و اطمینان
۳۱	 ۲- قابلیت و صلاحیت فنی
۳۲	 ۳- ظرفیت مالی و کشش اعتباری
۳۲	 ۴- وثیقه یا تأمین اعتباری
۳۳	 تضمینات
۳۷	 نحوه اصلاح غیرمنقول
۴۲	 مشکلات مربوط به نقد کردن وثیقه‌ها
۴۳	 نرخ کارمزد خدمات
۴۵	 نحوه محاسبه کارمزد در خصوص ضمانتنامه‌های با وثایق ترکیبی
۵۰	 نظری بر اصول حقوقی تسهیلات
۵۰	 الف- شرایط اساسی صحت معاملات
۵۲	 ب- شخصیت و هویت متقاضیان
۵۳	 برخی تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات ابزار و عود اسلامی
۵۳	 تسهیلات اعطایی
۵۳	 سررسید تسهیلات
۵۴	 حد مجاز قانونی
۵۴	 مراجع یا ارکان اعتباری
۵۴	 عقد
۵۶	 ایقاع
۵۶	 قرارداد
۵۶	 معامله
۵۶	 رهن
۵۷	 صلح
۵۷	 ضمان
۵۷	 هبه
۵۷	 بیع
۵۷	 تعهد
۵۸	 وجه التزام
۵۸	 جریمه تأخیر

۵۸	دین حال
۵۸	اشاعه
۵۸	افراز
۵۸	وکالت
۵۹	وکیل در توکیل
۵۹	دوره گردش عملیات
۵۹	سیاسه‌ها و ضوابط اعتباری
۵۹	تسهیلات و تعهدات کلان
۶۰	ذی‌مع
۶۲	تسهیلات و تعهدات
۶۳	حدود تسهیلات و تعهدات
۶۳	ضرایب تبدیل تعهدات تسهیلات
۶۵	حد اعتباری
۶۵	تسهیلات سندیکایی
۶۵	شرکت دولتی
۶۶	تسهیلات تکلیفی
۶۶	دوره مالی
۶۶	دوره گردش کالا
۶۷	دوره وصول مطالبات
۶۷	طبقه‌بندی دارایی‌ها
۶۷	تشکیل پرونده و جمع‌آوری مدارک اعتباری
۶۷	الف- مرحله پذیرش
۶۹	ب- جمع‌آوری اطلاعات و مدارک اعتباری
۷۵	ج- استخراج تعهدات و وثایق
۷۵	د - پیشنهاد اعتبار
۷۷	پرستش‌های فصل دوم

فصل سوم: تسهیلات اعطایی در قالب وام (قرض الحسنه)

۸۱	تسهیلات اعطایی در قالب وام قرض الحسنه
۸۱	کلیات
۸۲	تعریف قرض الحسنه

۸۳	موارد اعطای قرض الحسنه
۸۵	شرایط کلی
۸۶	نحوه بازپرداخت
۸۶	کارمزد
۸۶	نحوه پذیرش و بررسی تقاضای تسهیلات قرض الحسنه
۸۸	مراحل پرداخت وام قرض الحسنه ازدواج
۹۰	عملیات سپردن قرض الحسنه
۹۴	بابت جمع آوری اطلاعات ضامنین
۱۰۲	پرسش و فصل سوم

فصل چهارم: عقود مشارکتی

۱۰۳	بخش اول: مضاربه
۱۰۳	بخش دوم: مشارکت مدنی
۱۰۴	بخش سوم: مشارکت حقوقی
۱۰۴	بخش چهارم: سرمایه گذاری مستقیم
۱۰۴	بخش پنجم: مزارعه
۱۰۴	بخش ششم: مساقات
۱۰۵	تسهیلات اعطایی مشارکتی
۱۰۷	تسهیلات اعطایی در قالب مضاربه
۱۰۹	انواع مضاربه
۱۰۹	۱- مضاربه خاص (مقید)
۱۰۹	۲- مضاربه عام یا مطلق (آزاد)
۱۰۹	سرمایه و هزینه های قابل قبول
۱۱۰	نحوه تقسیم سود در مضاربه
۱۱۱	تعیین وثایق
۱۱۱	ریسک اعتباری
۱۱۲	نظارت در مضاربه
۱۱۳	نکات قابل توجه در مضاربه
۱۱۴	تغییرات در قرارداد مضاربه
۱۱۴	فسخ قرارداد مضاربه

۱۱۴	عملیات حسابداری مضاربه
۱۲۴	تسهیلات اعطایی در قالب مشارکت مدنی
۱۲۴	انواع مشارکت
۱۲۴	اجتماع حقوق
۱۲۵	تعریف مشارکت مدنی از لحاظ بانکداری
۱۲۵	کاربرد مشارکت
۱۲۶	انواع مشارکت مدنی
۱۲۶	ویژگیهای مشارکت مدنی
۱۲۷	نحوه بررسی تقاضای تسهیلات مشارکت مدنی
۱۲۷	مشارکت مدنی در بازارهای بازرگانی
۱۲۸	حسابداری مشارکت مدنی
۱۳۴	مشارکت مدنی بازرگانی
۱۳۶	مشارکت مدنی طرحها و بکن
۱۴۰	مشارکت مدنی مشتمل بر تسویه تعدی سهم الشرکه بانک
۱۴۸	نکات قابل توجه در مشارکت حقوقی
۱۴۹	ضوابط اجرایی
۱۵۰	نتیجه بررسی طرح
۱۵۳	نکات قابل توجه در سرمایه گذاری مستقیم
۱۵۴	ضوابط اجرایی
۱۶۱	پرسش های فصل چهارم
۱۶۲	پرسش های بخش مشارکت مدنی
۱۶۳	پرسش های بخش مشارکت حقوقی

فصل پنجم: عقود مبادله ای

۱۶۵	بخش اول: عقد فروش اقساطی
۱۶۵	بخش دوم: عقد مرابحه
۱۶۶	بخش سوم: اجاره به شرط تملیک
۱۶۶	بخش چهارم: سلف
۱۶۶	بخش پنجم: خرید دین
۱۶۶	بخش ششم: استصناع
۱۹۸	عقد، فروش اقساطی

۲۰۷	شرایط بیع مرابحه
۲۰۸	ماهیت فقهی مرابحه
۲۰۹	ارکان قرارداد
۲۰۹	دستورالعمل اجرایی قرارداد مرابحه
۲۱۲	انعقاد قرارداد مرابحه سه جانبه
۲۱۳	وکالت برای خرید با حق فسخ برای بانک
۲۱۵	الف- ثبت های حسابداری زمان انعقاد قرارداد مرابحه
۲۱۶	ب- ثبت های حسابداری وثایق
۲۱۶	ج- ثبت های حسابداری خرید اموال یا خدمت موضوع قرارداد
۲۱۷	د- ثبت های حسابداری تسهیلات
۲۱۷	هـ- ثبت های حسابداری بازپرداخت تسهیلات اعطایی
	و- ثبت حسابداری شناسایی سود تسهیلات اعطایی مرابحه نسیه دفعی و اقساطی در صورت عدم بازپرداخت در سررسید
۲۱۸	ز- ثبت های حسابداری تعیین سود سال های آینده تسهیلات در پایان دوره مالی
۲۱۹	ح- ثبت های حسابداری شناسایی وجع التزام تاخیر تأدیه دین
۲۲۰	ط- ثبت های حسابداری وصول تسهیلات پس از سررسید و قبل از انتقال به طبقات غیر جاری
۲۲۱	ی- ثبت حسابداری وصول تسهیلات قبل از سررسید
۲۲۱	ک- ثبت های حسابداری زمان تسویه قرارداد مرابحه
۲۲۳	ویژگی های اجاره به شرط تملیک
۲۲۵	طریقه سند زدن
۲۲۸	عقد اجاره به شرط تملیک (روش جدید)
۲۳۶	تعریف
۲۳۶	ویژگی ها و ضوابط اجرایی سلف
۲۳۷	نحوه تعیین قیمت پیش خرید کالای مورد معامله
۲۳۸	حسابداری سلف
۲۴۰	ثبت اسناد هنگام پیش خرید (اعطای تسهیلات)
۲۵۰	الف- تعریف
۲۵۰	ب- موارد استفاده
۲۵۰	ج- شرایط انجام دادن معامله
۲۵۱	د- ضوابط اجرایی خرید دین
۲۵۲	هـ- نحوه تنزیل اسناد تجاری (سفته و برات)

۲۵۳	و- وصول وجه اسناد تجاری (سفته و برات)
۲۵۳	ز- نحوه تعیین سود خرید دین
۲۵۳	دستورالعمل حسابداری تسهیلات اعطایی خرید دین
۲۵۸	ارکان عقد استصناع
۲۵۸	دیدگاه‌های فقهی- حقوقی پیرامون استصناع
۲۵۹	مراحل عملی عقد استصناع فروش
۲۵۹	مراحل عملی عقد استصناع موازی
۲۵۹	دیدگاه‌های فقهی- حقوقی پیرامون استصناع
۲۶۰	به‌دیدگاه‌های مذکور، اشکالاتی به‌شرح زیر وارد است
۲۶۱	تحويل و پذیرش کالا
۲۶۱	استصناع به‌عنوان بیع مستقیم
۲۶۱	استصناع به‌عنوان اجاره
۲۶۲	استصناع به‌عنوان قرارداد بیع نقل
۲۶۲	دستورالعمل اجرایی قرارداد استصناع
۲۶۵	دستورالعمل حسابداری عقد استصناع
۲۷۵	پرسش‌های فصل پنجم
۲۷۶	پرسش‌های بخش اجاره به‌شرط تملیک
۲۷۷	پرسش‌های بخش عقد سلف
۲۷۸	پرسش‌های بخش خرید دین

فصل ششم: عقود تعهدی و پذیرش‌ها

۲۸۱	بخش اول: جعاله
۲۸۱	بخش دوم: اعتبارات اسنادی
۲۸۲	بخش سوم: ضمانتنامه‌ها
۲۸۳	۱- تعریف جعاله
۲۸۳	۲- طرفین جعاله
۲۸۴	۳- موضوع جعاله
۲۸۴	۴- اقسام جعاله
۲۸۵	۵- ماهیت حقوقی جعاله
۲۸۵	۶- جُعَل
۲۸۷	ویژگی‌های عقد جعاله

۲۸۷.....	ضوابط
۲۸۸.....	مدارک مورد نیاز
۲۸۹.....	نحوه محاسبه جعل و تعیین اقساط (روش قدیم)
۲۸۹.....	محاسبه سود با روش قبلی (روش قدیمی)
۲۸۹.....	روش ساده قدیم
۲۹۰.....	اسناد مربوط به پرداخت
۲۹۳.....	جعل
۲۹۹.....	اعتبار اسنادی داخلی - ریالی
۲۹۹.....	تعاریف
۳۰۲.....	گشایش اعتبار اسنادی داخلی
۳۰۶.....	مبنای عقدی گشایش اعتبار اسنادی داخلی
۳۰۹.....	ابلاغ اعتبار اسنادی داخلی
۳۰۹.....	اصلاح اعتبار اسنادی داخلی
۳۱۰.....	ارائه اسناد
۳۱۲.....	تنزیل
۳۱۲.....	کنترل‌های ناظر بر فرایند اعتبار اسنادی داخلی
۳۱۵.....	فرم شماره ۱
۳۱۸.....	فرم شماره ۲
۳۱۹.....	فرم شماره ۳
۳۲۰.....	فرم شماره ۴
۳۲۱.....	دستورالعمل حسابداری اعتبار اسنادی داخلی - ریالی
۳۴۹.....	پرسش‌های بخش جعله و اعتبار اسنادی
۳۵۰.....	وثایق ضمانتنامه‌ها
۳۵۱.....	قوانین و شرایط کلی برای صدور ضمانتنامه
۳۵۳.....	متداول‌ترین ضمانتنامه‌ها
۳۵۳.....	تضمین ضمانتنامه
۳۵۳.....	ضمانتنامه شرکت در مناقصه و مزایده
۳۵۴.....	ضمانتنامه حسن ایفای تعهدات
۳۵۴.....	ضمانتنامه پیش‌پرداخت
۳۵۵.....	ضمانتنامه استرداد کسور وجه‌الضمان
۳۵۵.....	ضمانتنامه حسن اجرای کار

۳۵۶	ضمانتنامه حقوق و عوارض گمرکی
۳۵۶	ضمانتنامه ارزی و انواع متداول آن
۳۵۹	انواع ضمانتنامه از نظر ماهیت
۳۵۹	ضمانتنامه تعهد پرداخت
۳۵۹	ضمانتنامه‌های متفرقه
۳۶۰	تمدید ضمانتنامه
۳۶۰	تقلیل مبلغ ضمانتنامه
۳۶۱	قسمت اول: ابطال ضمانتنامه
۳۶۲	قسمت دوم: مفقود شدن ضمانتنامه
۳۶۲	شرایط صدور ضمانتنامه برای طرح‌های عمرانی
۳۶۳	آیین‌نامه تضمین اعتبارنامه دولتی
۳۶۷	میزان وثایق
۳۶۷	کارمزد صدور ضمانتنامه
۳۶۸	شرایط و ضوابط صدور
۳۶۸	عملیات حسابداری و ثبت اسناد
۳۸۳	پرسش‌های فصل ششم
۳۹۵	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

ضرورت وجود بانک در صحنه اقتصاد و آلوده بودن بانک‌ها به‌رِبا، ضرورت تأسیسی نظام بانکی را در چهارچوب اصول اسلامی آشکار کرد. بر همین اساس، اولین بانک اسلامی در اواخر دهه ۱۳۴۰ هجری قمری در مصر آغاز به کار کرد و به تدریج بانک‌های دیگری در کشورهای سودان، کویت، اردن، بحرین، عربستان سعودی و... تأسیس شد. با شکل‌گیری این بانک‌ها، کتاب‌هایی هم برای تغذیه تئوری گردانندگان و نیز آشنایی بیشتر مردم با شیوه کارکرد آن‌ها نگاشته شد که در زمان خود، نقش مهمی در رشد و پستیایی نرم‌افزاری از بانک‌های اسلامی ایفا کرد. از معروف‌ترین کتاب‌ها می‌توان به کتاب «البنک الاسلامی فی الاسلام»، نوشته متفکر بزرگ شیعه، شهید آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر اشاره کرد.

با پیروزی انقلاب اسلامی، تلاش‌های بسیاری به منظور انطباق قوانین و مقررات، مخصوصاً قوانین اقتصادی، با موازین اسلامی انجام شد که در این میان، موضوع بانکداری اسلامی نیز مورد توجه قرار گرفت. به‌طوری که در اسفند ۱۳۶۳، قانون عملیات بانکی بدون ربا تدوین و از سال ۱۳۶۳ رسماً به‌اجرا گذاشته شد.

با توجه به جایگاه ویژه عدالت در نظام اقتصادی اسلام، این هدف سیستم بانکی که در ماده اول قانون عملیات بانکی بدون ربا تصریح شده، استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به‌منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت رشد و توسعه اقتصادی کشور می‌باشد. حال، چنانچه مفهوم عدالت را مطابق تعالیم اسلامی "قرار دادن هر چیزی در جایگاه شایسته آن" و "اعطای حق به‌صاحب حق" تعریف کنیم و نمود عینی آن را نیز در توسعه نظام اقتصادی در رفع فقر و ایجاد توازن اقتصادی بدانیم، جریان عدالت در سیستم بانکی را می‌توان در توزیع عادلانه منابع بانکی، توزیع عادلانه سودها و کارمزدها و فقرزدایی، جست و جو کرد.

بر همین اساس است که نحوه توزیع منابع بانکی در نظام بانکی بدون ربا اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد. به‌طوری که مطابق آیات و روایات، مجموعه منابع بانکی به‌عنوان اموال و ثروت‌های ملی محسوب می‌شود که می‌بایست به‌نحو شایسته‌ای مدیریت شوند. لذا، یکی از مسئولیت‌های سنگین سیاستگذاران نظام بانکی در بانکداری اسلامی، مراقبت از نحوه تخصیص منابع بر اساس عقود اسلامی، همسو با اشتغال و رشد مستمر اقتصادی است.

در بانکداری اسلامی، اعطای تسهیلات انتفاعی در دو گروه عمده عقود مبادله ای مشتمل بر: فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، جعاله، سلف، خرید دین؛ و عقود مشارکتی شامل: مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، مزارعه و مساقات انجام می‌پذیرد.

بانک سپه نیز به‌عنوان نخستین بانک ایرانی با اتکا به تجارت حاصله در زمینه اعطای تسهیلات به بنگاه‌های مختلف صنعتی، تولیدی، خدماتی و بازرگانی در قالب عقود متنوع یاد شده و مبتنی بر شرع مقدس، بر آن شد تا با استفاده از تجارب و دانش یکی از کارشناسان خبره خود در زمینه امور اعتباری، سیستم به‌ثبت و ارائه این تجارب در قالب کتاب حاضر اقدام کند.

طالبان این کتاب به کلیه علاقه‌مندان مباحث اعتباری، متقاضیان تسهیلات بانک‌ها و کارکنان شبکه بانکی به‌طور عام و مسئولان شعب و کارکنان واحدهای اعتباری شبکه بانکی به‌طور خاص توصیه می‌شود. امید است این اقدام بانک سپه گام مؤثری در راستای تبیین و تحقق هر چه بیشتر بانکداری اسلامی در کشور باشد.

سیدکامل تقوی‌نژاد

رئیس هیأت مدیره و مدیرعامل بانک سپه

اگر به من بگویی، فراموش خواهم کرد؛

اگر به من نشان دهی، به یاد خواهم سپرد؛

اگر مرا درگیر کنی، درک خواهم کرد.

پیشگامان نریسنده

حکایت مشاکیت آن زنبور عسلی است که در اطراف آتش برافروخته نمرود میان پرواز می کرد و حضرت ابراهیم از او پرسید: «ای زنبور، در اطراف آتش چه می کنی؟ آیا نمی ترسی که سوخته شوی؟» زنبور گفت: «ابراهیم! آمده ام تا آتش را خاموش کنم.» ابراهیم (ع) خندید و گفت: «تو مگر نمی دانی که ابراهیم کوچک تو هیچ تأثیری بر این آتش ندارد!» زنبور در جواب گفت: «چرا می خندی یا ابراهیم؟ من به خاموش کردن یا نشدن آتش نمی اندیشم، بلکه به این می اندیشم که اگر روزی از من بپرسند، آن هنگام که ابراهیم در آتش می سوخت تو چه می کردی، بتوانم بگویم من نیز در کار خاموش کردن آتش بودم»

متن حاضر، قدم کوچکی به منظور تهیه متد آموزشی کاربردی و مرتبط با یکی از مشاغل مهم و حساس نظام بانکی است که با هدف ایجاد ارتقاء لازم بین محتوای برنامه های آموزشی با آنچه وظایف و مسئولیت های محوله کارکنان اقتضا می کند، تدوین شده و امید است در راستای بهبود کیفی دوره های آموزشی تربیت متصدیان دواير اعتبارات تسهیلات با توجه به اهمیت و حساسیت جایگاه شغلی آنها، مفید و مؤثر واقع شود.

این نوشته حاصل تجارب شغلی و حرفه ای نگارنده در بخش اعتبارات و تسهیلات اعطایی بیش از دو دهه، مشاهدات، دانش استادان مجرب و همکاران پیشکسوت و کارزمین و اطلاعات مرتبط با موضوع و یادداشت های شخصی جهت تدریس در دوره های آموزشی ضمن خدمت کارکنان (از سال ۱۳۷۲ تا کنون) در بانک های سپه، قوامین و مؤسسه عالی آموزش بانکدای ایران است و سعی شده تا حتی الامکان به زبانی ساده، روان و با قابلیت کاربردی در دوره های آموزشی، اعم از حضوری و مکاتبه ای، ارایه شود. بدیهی است، علی رغم تمامی کوشش های به عمل آمده، این مجموعه نیز خالی از اشکال نخواهد بود. لذا، ارایه پیشنهادها و نظریات اصلاحی مدرسان محترم و همکاران مجرب می تواند نگارنده را در تکمیل هر چه بهتر آن یاری کند.

بی شک، تهیه و تدوین این مجموعه بدون مساعدت و همکاری سایر همکاران امکان پذیر نبود. بنابراین، بر خود واجب می دانم ضمن تشکر از تمامی یاوران، سپاس و قدردانی مخصوص خود را به شرح زیر اعلام کنم:

- آقای علیرضا پویان‌شاد، استاد و دوست بسیار عزیزم که راهنمایی‌های ارزنده و حمایت‌ها و تشویق‌های ایشان، انگیزه اصلی نگارنده بود.

- آقای فرزاد مردآزاد ناو، رئیس اداره کل آموزش بانک سپه و دوست ارجمندم که راهنمایی‌های ارزنده ایشان، هرگز فراموش نخواهد شد.

- خانم ژیا کوروزی، که با صبر و تحملی مثال زدنی و با دقت بسیار، وظیفه دشوار حروفچینی را انجام دادند.

لازم است از پیشکوتاهی که بر نگارنده حق استادی دارند مانند: شادروان محمدابراهیم آراسته فرد، علی دانش کیا، رحیم ادیب سیف‌الله مراد، ابراهیم شیخ‌زاده، حسین صادقی قمی و همچنین آقایان اکبر سفیدگری، رئیس محترم اداره کل مبارزه با پولشویی، سیدمحمد سامان، رئیس محترم اداره کل تسهیلات، اکبر کشاورزبان، معاون محترم اداره کل تسهیلات که با ارائه پیشنهادهای ارزنده خود بنده را راهنمایی کرده و تمامی دغدغه‌هایی که در چاپ این کتاب نگارنده را کمک کرده‌اند، سپاسگزاری و قدردانی کنم.

علی‌رغم اینکه در زمان انتشار این کتاب به آخرین بخش‌ها و دستورالعمل‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران استناد شده، اما با توجه به حجم گسترده تغییرات بخشنامه‌های بانک مرکزی، ضرورت دارد در مواردی، به جدیدترین تغییرات ایجاد شده در دستورالعمل‌ها، استناد به نشانی www.cbi.ir مراجعه شود.

و با این همه، سیاه‌مشقمان منتظر رهنمودهای شماست و مایه خرسندی است اگر شما خواننده گرامی، از طریق پست الکترونیکی HosseinSarreshteh@gmail.com این جانب را از این راه‌های ارزشمند خود آگاه سازید.

حسین سررشته

کارشناس ارشد سیستم بانکی

مدرس مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران

مقدمه

امروزه، بانکداری یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی به‌شمار می‌آید. بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری با سازماندهی و هدایت دریافت و پرداخت‌ها، امر مبادلات تجاری و بازرگانی را تسهیل کرده و موجب گسترش بازارها و رشد و شکوفایی اقتصاد می‌شوند. بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با تغییر در اندازه‌های ریز و درشت و هدایت آن‌ها به سمت بنگاه‌های تولیدی و تجاری، اولاً سرمایه‌ها را از جایگاه خراب اقتصادی را به عوامل مولد تبدیل کرده و همچنین سایر عوامل تولید، به‌ویژه سرمایه‌های انسانی، را که به دلیل کمبود سرمایه بیکارند یا با بهره‌وری پایینی کار می‌کنند، به سمت استفاده نامرئی با بهره‌وری بالا سوق می‌دهند. نظام بانکی، به عنوان ابزارهای اجرایی سیاست‌های پولی، مجرای اصلی سیستم اقتصادی دولت برای تحقق اهداف برنامه‌های توسعه می‌باشد. ضمناً، با انقباض و انبساط اعتبارات می‌توان هدایت وجوه از بخشی به بخش دیگر، گذشته از تثبیت اقتصادی در سطح کلان، به تنظیم بخش اقتصاد نیز می‌پردازند.

شکل امروزی بانکداری که بیش از سیصد سال پیدایش آن می‌گذرد، ابتدا به صورت مؤسسه‌های مالی ساده و با معاملات محدود در کشورهای اروپایی شروع شد. سپس، گسترش فوق‌العاده‌ای یافت به طوری که در قرن‌های گذشته به همه کشورها مانند کشورهای اسلامی وارد شد. لیکن، از آنجا که معاملات بانکی در موارد زیادی با تعالیم اسلام، به‌ویژه ممنوعیت ربا، بازگاز بود، موضع‌گیری‌های مختلف علما و متدینان کشورهای اسلام را در مقابل صنعت بانکداری غربی همراه آورد.

جایگاه مهم بانکداری در اقتصاد و فواید زیاد آن، اندیشمندان مسلمان را به فکر انداخت که با رفع مشکلات شرعی، از صنعت بانکداری استفاده کنند. تلاش‌های اولیه عمدتاً بر این نکته متمرکز بود که نشان دهند ربایی که در قرآن تحریم شده، شامل بهره بانکی نمی‌شود و معاملات بانکی معاملات ربوی نیستند. لیکن، این تلاش‌ها مؤثر واقع نشد و عالمان دین و مسلمان متدین را قانع نکرد تا اینکه از حدود پنجاه سال پیش، حرکت علمی دیگری شروع شد و این بار اندیشمندان مسلمان به فکر افتادند تا با حفظ بانک، معاملات آن را بر اساس تعالیم اسلام تعریف کنند. بدین صورت، نوع دیگری از صنعت بانکداری به نام «بانکداری بدون ربا» یا «بانکداری اسلامی»^۱ متولد شد و به سرعت در کشورهای مسلمان گسترش

یافت. به‌طوری که امروزه در اغلب کشورهای اسلامی و حتی برخی کشورهای غیراسلامی، بانک‌های بدون ربا حضور جدی دارند و در کشورهای نظیر ایران، پاکستان و سودان، کل نظام بانکی بر اساس بانکداری بدون ربا طراحی شده است.

در ایران، با پیروزی انقلاب اسلامی، نظام بانکداری ربوی که زیرمجموعه‌هایی از اقتصاد سرمایه‌داری بود، به‌واسطه شیوه فعالیت مبتنی بر بهره، به‌لحاظ مغایرت با اصول فقهی و اقتصاد اسلامی، امکان ادامه حیات نیافت و الزاماً به‌جانشینی که قادر باشد تجهیز و تخصیص منابع را به شیوه اسلامی انجام دهد، نیاز داشت. بنابراین، زمینه و دامنه تحقیقات اقتصادی و بانکداری اسلامی جدی شد و در نهایت، در شهریور ماه سال ۱۳۶۲، «قانون عملیات بانکی بدون ربا» از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت. بر اساس مصوبه شورای عالی بانک‌ها، کلیه بانک‌ها مکلف شدند از ابتدای سال ۱۳۶۳، عملیات خود را با قانون عملیات بانکی بدون ربا تطبیق دهند.^۱ قانون عملیات بانکی بدون ربا مشتمل بر ۲۷ ماده است که طی ۵ فصل به‌بیان مقررات بانکداری می‌پردازد. سرفصل‌های اصلی این قانون عبارتند از:

- اهداف و وظایف نظام بانکی در جمهوری اسلامی ایران
- تجهیز منابع پولی^۲
- تسهیلات اعطایی بانکی^۳
- بانک مرکزی و سیاست پولی
- متفرقه

همان‌طور که اشاره شد، بازار پول در ایران بدنه اصلی نظام مالی را به‌خود اختصاص داده و مهم‌ترین ابزار تلامین مالی بنگاه‌های اقتصادی محسوب می‌شود. بنابراین، گسترش سرمایه‌گذاری و تولید (کاهش بیکاری)، ارتباط مستقیم با نحوه عملکرد و میزان کارایی نظام بانکی دارد و به‌همین دلیل، سیاست‌گذاران اقتصادی در اکثر موارد، سیاست‌ها و اهداف برنامه‌های توسعه را به‌گونه‌ای که یک نظام بانکی محقق می‌سازند.

۱. کیومرث سهیلی، «مقایسه نظری کارایی بانکداری غیرربوی و ربوی در تجهیز و تخصیص منابع»، نشریه اقتصاد، مطالعات اقتصاد اسلامی، شماره ۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، ص. ۱۱۳.

2. Monetary resources mobilization
3. Banking facilities

ماهیت فعالیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با ریسک آمیخته است و هر اقدامی برای حداکثر سازی سود در این مؤسسات با خطر از دست دادن منابع مالی توأم است. اما برای ایجاد پویایی در بانک و تضمین سودآوری آن، اجتناب از عامل ریسک غیرمنطقی بوده و بایستی با شناخت عوامل مؤثر بر آن و پذیرش مخاطرات، در راستای تحقق اهداف سازمان به مدیریت ریسک پرداخت.

بانک‌ها با جذب منابع مردم در قالب سپرده‌های ارزان قیمت و گران قیمت به اعطای تسهیلات در قالب عملیات اسلامی به بخش‌های مختلف اقتصادی اقدام می‌کنند و در این مسیر با ریسک‌های متنوع مواجهند که مهم‌ترین آن، ریسک اعتباری است. اهمیت ریسک اعتباری زمانی برجسته می‌شود که روند صعودی نسبت مطالبات معوق به تسهیلات اعطایی در نظام بانکی کشور را در سال‌های اخیر مشاهده کردیم. بر این اساس، مبانی نظری رعایت 5c قبل از اعطای تسهیلات مانند اهلیت مشتری^۱، امانت و قیمت مشتری^۲، سرمایه مشتری^۳، شرایط بازار و کسب و کار^۴ و پوشش مناسب وثایق^۵ باعث شناخت بیشتر وضعیت اعتباری مشتری شده و با اعمال نظارت‌های لازم (قبل و پس از اعطا و هنگام مصرف تسهیلات)، ریسک اعتباری کاهش یافته و تسهیلات اعطایی به سرفصل مطالبات غیرجاری منتقل نخواهد شد.

این کتاب با تکیه بر قانون بانکی، مقررات پولی و بانکی، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های بانک مرکزی و روش‌های اجرایی موجود در شبکه بانکی و با رویکردی کاربردی و با زبانی بسیار ساده تدوین شده و هدف آن آشنا ساختن کارکنان بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، دانشجویان، تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران و قشری مختلف مردم با نظام بانکداری بدون رباست.

-
1. character
 2. capacity
 3. capital
 4. condition
 5. coverage